

MUT İLÇESİ HACİAHMETLİ KÖYÜ HAYVANCILIK VE ÇOBANLIK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE HALK BİLİMSEL BİR İNCELEME

A FOLKLORIC ANALYSIS ON THE HUSBANDRY AND SHEPHERD CULTURE IN HACİAHMETLİ VILLAGE OF MUT COUNTY

НАРОДОВЕДЧЕСКИЙ ОБЗОР ЖИВОТНОВОДЧЕСКОЙ И КУЛЬТУРЫ СЕЛА ХАДЖАХМЕТЛЫ МУТСКОГО РАЙОНА

Turgay KABAK*

ÖZ

Mersin ili ve ilçeleri, önu Akdeniz, arkası Toros dağları olan yeşilliği ve yaşama uygun iklimi ile en eski dönemlerden günümüze kadar konargöçer Türklerin ilgisini çekmiş ve onlara yurtluk yapmış bir yöremizdir. Hem ikliminin yumuşaklığı hem bitki örtüsü zenginliği hem de coğrafi olarak hayvan özellikle de keçi beslemeye uygun bir yapıya sahip olduğu için yöreye yerleşen Yörükler, bölgede hayvancılık etrafında gelişen zengin bir kültür meydana getirmişlerdir.

Bu çalışmada Mersin iline bağlı olan Mut ilçesinin Toroslarda kalan köylerinden birisi olan Hacıahmetli köyünde, hayvancılık geleneğini sürdüren son çobanlardan yapılmış olan derlemelerden elde edilen halk veterinerliği, yaylacılık, hayvanlardan elde edilen ürünler, hayvanların beslenmesi ve barınması gibi konulardaki geleneksel bilgiler halk bilimsel yöntemlerle incelenip açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mersin, Mut, hayvancılık, çobanlık.

ABSTRACT

Mersin city center and its counties having Mediterranean in the front and, the Taurus mountains behind have always attracted the attention of nomadic Turks and have been a home for them from the ancient times to today with its greenery and the climate suitable for life. As it is suitable for livestock raising, particularly goat, for having both the mood climate and the richness of vegetation as well as the

* Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. BAYBURT

(turgaykabak@bayburt.edu.tr)

DOI: 10.17498/kdeniz.354754

geographical nature, the Yoruks who settled in the region have brought a rich culture developed around animal husbandry.

In this study, traditional information about topics like folk veterinary medicine, transhumance, animal products, housing and feeding animals compiled from the last shepherds who maintain the tradition of animal husbandry in Hacıahmetli village, one of the villages left in the foothill of the Toros Mountains, in the Mut county of Mersin was analyzed with folkloric methods and tried to be explained.

Key words: Mersin, Mut, Husbandry, Shepherding..

АННОТАЦИЯ

В мерсинском краю, который ограждён Средиземном морем и Торосским хребтом и имеет подходящий для жизни климат, с древних времён по сей день живут кочевые турки. В связи с тем, что это край имеет мягкий климат, богат разными растениями, географически подходит к условиям животноводства, особенно для кормления коз. Поселившийся здесь Ёруки, создали в регионе богатую культуру животноводства.

В статье, на основе анкетных данных пастухов села Хаджахметли, находящегося в горах Торосского хребта, рассматриваются традиции народной ветеринарии, перегона скота, изготовления мясо-молочных продуктов, кормления скота и ночлега.

Ключевые слова: Мерсин, Мут, скотоводство, чабанство.

1.Giriş

Bozkır kültüründe yaşayan eski Türklerin en büyük geçim kaynakları besledikleri hayvanlardır. Aslında o dönem Türk ekonomisi bozkır kültürünün de etkisi ile hayvancılık üzerine kuruludur diyebiliriz. Bu nedenle geçim ekonomisi Türklerin yerleşim yerlerini belirlemelerinde de etkili olmuştur. “Başlangıçta büyük hayvan kitlelerine sahip olan Türkler, “Çadır-köy” veya “Çadır-şehir” halinde, otları bol ve karı az olan, güneş gören bir yeri seçer ve oraya konarlardı.” (Ögel, 2000: 9). “Kağanlar ile devletin ileri gelenlerinin sürüleri, genel olarak başkentlere veyahut da büyük şehirlere yakın olan yaylalarda otliyordu.” (Ögel, 2000: 11).

Hayvancılık çok yaygın olduğu için çobanlık da önemli bir meslekti. “Çobanlar, ekseriya güttükleri sürülere, hususiyetlerine göre adlandırılırdı. Mesela, *yılıkcı*, “at çobanı”, *koycu* veya *koyçu*, koyun çobanı, *malcı*, sığır çobanı” gibi.” (Ögel, 2000: 31). Hayvanlar da başlıca iki bölüme ayrılmıştır: a). Ay tıyak, yani tek tırnaklı hayvanlar, b). Aça tıyak, çatal tırnaklı, bakanak hayvanlar (Ögel, 2000: 31).

Türklerin hayatlarında hayvanlar, sadece maddi yönden yer almamış sözlü kültür ve inanç boyutunda da büyük bir etkiye sahip olmuştur. Eski Türklerde Gök Tanrı’ya ve atalara kurban olarak erkek cinsi atlar kesilirdi. Bu sebeple Orta Asya’da Avar çağı mezarlarında bol miktarda at iskeletine rastlanmıştır (Kafesoğlu, 1987: 90).

Koyun ve özellikle koç eski Türklerde Gök Tanrı'ya sunulan kurbanlar arasındaydı. Çin kaynaklarının aktardığına göre, Tabgaçlar Gök Tanrı ayini olarak anılan törende ak buzağı, koç ve at kurban ediyorlardı. Ayrıca koyun ve keçi zaman zaman yer tanrısının hayvanı da sayıldığından özellikle matem törenlerinde yere de kurban ediliyordu. Ayrıca zaman zaman koç ya da dağ keçisi şekli hanedan arması olarak da kullanılmıştır¹ (Çoruhlu, 2010: 172-173).

“Orta Asya’da konar-göçer bir hayat yaşayan Türk toplulukları, kurdukları, yerleşim merkezleri çevresinde bu hayat tarzını devam ettirmişler ve zamanla yerleşik hayata geçmişlerdir. XI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu’ya gelmeye ve yerleşmeye başlayan Türklerin bir bölümü anavatanları olan kurak Orta Asya steplerine uyumun gereği olan hayat tarzlarını Anadolu’da da sürdürmüşlerdir. Türklerin yerleşik hayata geçtiği ve yerleşik kültürlerin ağır bastığı Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde de Türkmen ve Yörük adı altında toplanan büyük bir Türk kitlesi bu hayat tarzını devam ettirmiştir” (Kutlu, 1987: 3).

“Yaşadıkları bölgelere göre Türkmen, Yörük ve göçer adlarıyla bilinen Anadolu göçer toplulukları, hayvancılığa bağlı ekonomileriyle, yerleşik hayat ile göçebelik arasında ara şekiller olarak kabul edebileceğimiz bu hayat tarzının izlerini taşıyan topluluklardır” (Kutlu, 1987: 3).

Bahsi geçen bu gruplardan birisi de Mersin ili Mut ilçesine bağlı Hacıahmetli köyünde yaşayan Yörüklerdir. Hacıahmetli köyü Toroslarda Mut ilçesi ile Silifke ilçesi arasında sınır noktasında bulunan ve hem dağlık arazisi hem de halk arasındaki ismi ile “çalılık” olan bitki örtüsü ile hayvancılığa son derece elverişli bir coğrafyadır. Bu sebeple yörede geçmişten günümüze hayvancılık en önemli geçim kaynaklarından birisi olmuştur. Temelde bir ekonomi biçimi olan hayvancılık yöre halkının günlük hayatını ve kültürünü de etkilemiş deyim yerinde ise hayvancılık etrafında bir kültür gelişmiştir.

2.Hayvanların, Bakım, Beslenme ve Korunması

“Ülkemizde hayvan yetiştiriciliğinin dayandığı esasların başlıcaları yayla-mera ya da ahır hayvancılığıdır. Yetiştiricinin verim yönü ise, sütçülük, besicilik, tiftik ve yapağı gibi hayvan ürünlerine bağımlı kalmaktadır.” (Kutlu, 1987: 79). Hacıahmetli köyünde hayvancılık geçmiş dönemlerde yayla ve köy ekseninde yapılmaktaymış. Eski Türklerde olduğu gibi yaylak ve kışlak kavramı çok yaygınmış. Kış aylarında (Kasım, aralık, ocak, şubat, mart) hayvanlar köyde tutulur ve buraya kışlak denirdi. Köy, Mut’un merkezine daha yakın ve iklimsel olarak kışlar daha ılık geçtiği için köyde geçirilirdi. Nisan ayının ilk haftasından başlayıp en geç Mayıs ayının ortalarına kadar sürü sahiplerinin hepsi yaylaya göç ederdi. Eylül, ekim ayına kadar yaylada kalınırdı (KK: 3).

¹ Gök Tanrı dini ve Şamanizm ritüellerinde hayvanlarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Roux, Jean-Paul (2002), Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul: Kabalcı Yayınları; Eliade, Mircea (2006), Şamanizm İlkel Esime Teknikleri, (Çev. İsmet Birkan), İstanbul: İmge Kitabevi.

Yayla olarak Haşpınar, Oğru²'ya kadar çıkarlardı Bizim yaylalarımız buralardı. Eskiden buralara, develerle göç edilirdi. Göç edilirken yolda belirli yerlerde duraklanırdı. Nerede gece olacağı hesap edildiği için belirli yerlerde durulur, gece orada geçirilir, sonra yola devam edilirdi. Bu yolculuklar genelde üç gün sürerdi. Göç ederken birkaç aile sürülerini birleştirip birlikte göç ederlerdi. Eskiden bizim “bayır” dediğimiz yer vardı, orada konardık (konaklardık). Oradan kalkınca akşama kadar atların, develerin sırtında çadırlar, yüklerle dört gün yolculuk yapar yaylaya ulaşırdık. Yaylada, keçi sahipleri eylül, ekime kadar kalırdı, koyun sahipleri ise kasıma kadar kalabilirdi. Onlar daha geç inerlerdi. İlk oğlaklar köyde alınır, daha sonra yaylaya göç edilirdi. Diğer oğlaklar yaylada alınırdı. Yaylaya göçerken yolda kuzlayan (doğuran) keçiler, koyunlar da olurdu. Onların kuzuları, oğlakları heybelere katılıp ata, eşeğe veya deveye yüklenir, o şekilde yaylaya götürülürdü. Hayvanlar yaylada kırkılırdı (KK: 3).

Yaylada da köyde de hayvanlar akşamları “ağıl”, “kuzluk” adını verdiğimiz yerlere katılır. Genelde oğlakların, kuzuların katıldığı yere kuzluk; keçilerin koyunların katıldığı yere “ağıl” adı verilir. Çok daha eski dönemlerde hayvanlar ağıllara katılmazdı. Geceleri tarlalara yatırılırdı. Böylece hayvanın gübresi ile tarlalar gübrelenmiş olurdu. Sonraları ağıllar yaygınlaştı ve geceleri hayvanlar ağıllara katılır oldu. Gece hayvanın dışarda bırakıldığı zaman ara ara birisi kalkıp, yatmayan, çadırdan uzaklaşan hayvanları çadırdan tarafa döndürürdü. Bu döndürme işine “örüme” denirdi. Bütün tarlaların gübrelenebilmesi için sık sık çadırın yeri değiştirilirdi. Bu değiştirme işine de “yurt değiştirme” denirdi. Çünkü çadırın kurulduğu yere yurt denirdi. Bir yurt, uzun süre kullanılırsa “yurt eskidi” denir ve yeri değiştirilirdi. Daha sonraki süreçte ağıl yaygınlaşınca yıldan yıla ağılın yeri de değiştirilmeye başlandı; çünkü bir ağıl sürekli kullanılırsa hayvanlar hastalanır, bit pire türü asalaklar hayvanları hastalandırır. Bundan dolayı ağılların yeri her yıl değiştirilir (KK: 4).

Oğlakların, kuzuların katıldığı kuzluğun altına ardıç ve çam ağaçlarından kesilen dallar döşenir. Bu döşeme işine “çampır döşeme” denir. Böylece hem oğlakların rahat yatması, yattığı zaman ısınması sağlanır hem de oğlakların idrarının hayvanlar tarafından solunması engellenir; çünkü idrardaki asit oğlağın ciğerini pişirir (hastalandırır) ve ölümüne sebep olur. Onun için kuzlukların ne çok sıcak ne de çok soğuk olması gerekir. Bu hastalığa “dalak” denir. Oğlakların dalak olmaması için bu dallariki, üç günde bir değiştirirler (KK: 3).

Eylül, ekim aylarında çok katımı yapılır. Bu dönemde keçiler tekelere, koyunlar da koçlara katılır. En çok otuz keçiye bir teke düşecek şekilde keçiler tekelere, koyunlar da koçlara katılırdı. İki, üç ay koçla koyun, keçi ile tekeler bir arada güdülür (otlatılır). Daha sonra bu hayvanlar mart ayı ile birlikte kuzlamaya (doğurmaya) başlarlar. Kuzlama işi genelde cemrenin düştüğü yani baharın gelmeye başladığı döneme rastlar. Kuzlayan yavrular en az iki üç ay hiç dağa götürülmez,

² Haşpınar ve Oğru isimli yerleşmeler, Mersin, Karaman, Konya il sınırında olup bozkır özelliği gösteren yerlerdir. Bundan dolayı halk arasında buralara “gır yayla” da denir.

kuzlukta bakılır. Gündüzleri hava güneşli ise kuzluğun önüne çıkarılıp oynayıp güneşlenmeleri sağlanır. Oğlaklar ilk başlarda sadece ana sütüyle beslenir. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez; dört, beş ay süresince süt emdirilir. Buna “emiştirmek” denir. Emiştirme süreci çok sıkıntılı bir süreçtir. Bu süreçte bazı keçiler, koyunlar yavrularını tanımayabilir. Bu durumlarda ana ile yavru karanlık ve dar bir odaya bırakılır ve uzun süre burada birbirlerine alışmaları beklenir. Keçiler ve koyunlar yavrularını kokularıyla seçerler. Annenin kokusunun yavruya sinmesi için anne ile yavru karanlık bir odada baş başa bırakılır ve birbirlerine alışmaları sağlanır. Bu durumlar da kullanılan başka bir yöntem de annenin kokusunun yavruya sinmesi için keçinin arka tarafına oğlağı sürterler. Böylece keçinin idrarını yaptığı yerden oğlağın üzerine de biraz su akar, sonra o suyun üzerine tuz atarlar ve keçiye bu tuzu yalatırlar. Sonra da karanlık bir odaya onun yanına da küçük bir köpek eniği katarlar. Köpek eniği katılınca keçi onu alır. Köpek eniği kokusu farklı geldiği için oğlağını alır (emzirir). Çünkü keçi, özellikle de koyun köpek eniğinden korkar (KK: 3,4).

İki, üç aylık olan oğlaklar/kuzular yavaş yavaş dağa götürülüp güdülmeye (otlatılmaya) başlar. Bu süreçte keçiler/koyunlar ayrı, kuzular/oğlaklar ayrı güdülür (KK: 4). Kışlakta hayvanlar, köyün dışındaki dağlık bölgelerde güdülür. Buralarda çalı (pınar (bir meşe ağacı türü)), katran, kesme ağacı, andız ağacı, ot kuruları gibi odunsu ve otsu bitkilerle beslenir. Yaylada ise ağırlıklı olarak ot kurusu ve “keven” ile beslenir. Keven çok yağlı bir bitki olduğu için keven yiyen keçinin, koyunun sütü de çok yağlı ve lezzetli olur (KK: 5).

3.Çoban ve Çoban Köpeği

Çobanlık dünyadaki en kadim mesleklerden birisidir ve Türkler arasında da saygı gören bir meslektir. Çobanlık başta herkesin yapabileceği bir meslek gibi görünse de aslında kendine has bilgi ve tecrübe isteyen bir meslektir. Çünkü çoban, sadece hayvanları otlatan kişi değildir; o aynı zamanda hayvanların dilinden anlayan bir arkadaş, onları tedavi edebilen bir veteriner, çevreyi çok iyi tanıyan bir coğrafyacı, hangi mevsimde nerede hangi otun bittiğini bilen iyi bir botanikçi ve aynı zaman da iyi de bir kasaptır.

Yörede, çobanlık geleneksel hayatta özel bir meslek olmayıp kadın, erkek, çocuk yetişkin herkesin yaptığı bir meslektir. Çobanlık daha çocukluktan öğrenilmeye başlar. Çocuklar kuzu/oğlak güderek çobanlığa başlarlar. Yaşları ilerleyince keçileri ve koyunları da gütmeye başlarlar. At, deve, eşek gibi hayvanların çok olduğu dönemlerde bunların da ayrı çobanları olurdu. Atları, develeri, eşekleri genelde çocuklar güderdi. Köyde parası ile çoban tutulmaz, bunun yerine komşular yardımlaşarak birbirlerini hayvanlarını güderlerdi. Örneğin yedi, sekiz ailenin koyunlarını birleştirir bir kişi güder, diğer ailenin erkeği de keçileri birleştirir güderdi. Bir ailenin çocukları kuzuları birleştirir güder, diğerleri de oğlakları birleştirir güderdi. Bu birleştirme işi yaylakta da kışlakta da yapılırdı. Çobanlar sadece erkekler değildi, kadınlar da çobanlık yaparlardı. Duruma göre keçileri de oğlakları da güdebilirlerdi (KK: 3,5).

Çobanlık zamanla öğrenilen bir meslektir. Çobanda aranan başlıca nitelikler şunlardır (KK: 4):

Çobanın gözü açık olması gerekir

Sürüyü böldürmemesi (yani sürünün bir kısmını kaybetmemesi) gerekir

Sürüdeki hayvanları tanınması gerekir. İyi bir çoban sürüde kaç hayvan olduğunu, hayvanların alışkanlıklarını, huylarını bilir ve ona göre tedbir alır. Bütün hayvanları tanıdığı için, örneğin keçinin birisi kaybolduğunda hemen bunu anlar ve onu aramaya başlar.

Çobanın hayvan hastalıklarından anlaması, gerekli tedavileri uygulayabilmesi, hangi hastalığa hangi ilacın iyi geleceğini bilmesi gerekir.

İyi bir çobanın yanında daima, ateş (kibrit), bıçak ve tüfek bulunur. Gerekliği zaman zaman hayvanı kesebilir.

İyi bir çoban keçiyi/koyunu nasıl kuzlatacağını (doğurtacağını) bilir. Hayvan dağda kuzlamaya başlarsa ona yardımcı olur. Hayvanı kuzlatır ve sürüyü dağıtmadan ağıla getirebilir.

İyi bir çoban hangi otların zehirli olduğunu bilir ve genel adıyla “ağı” da denilen bu otlardan sürüyü uzak tutar.

İyi bir çoban çeviktir, güçlüdür. Akşama kadar yorulmadan dağlarda gezebilir.

İyi bir çevresini, yani coğrafyayı çok iyi tanır. Nerede hangi otların, hangi bitkilerin bulunduğunu bilir ve sürüsünü oraya götürür.

İyi bir çoban sürüsü ile kendisi arasında bir iletişim dili kurar ve deyim yerindeyse hayvanlarla konuşabilir.

Çobanın en büyük yardımcısı çoban köpeğidir. Her sürüde en az iki tane çoban köpeği olur, biri dişi biri erkek. Bir dişi, bir erkek olunca onlar arkadaş olur. Dişi köpek çok uyanık olur, erkek köpek de güçlü olur. İkisi birleştiği zaman güçlü olurlar. Sürüye başka köpek, kurt vs. getirmezler. Çoban köpeği olarak kafası kocaman olanlar, ön ayaklarında “soya” derler, ayağın biraz yukarısında tırnak olur. Böyle tırnaklı olur, boyalı, onlar seçilir (KK: 4).

4.Hayvancılıkla İlgili Geleneksel Uygulamalar

4.1. Hayvan Hastalıkları ve Halk Veterinerliği

Hayvancılıkla uğraşan Yörüklerin en büyük problemlerinden birisi hayvan hastalıklarıdır. Özellikle günümüzdeki gibi veterinerliğin yaygın olmadığı, ilaçlara ulaşımın zor olduğu eski dönemlerde halkın kendisi, tecrübelerine, doğa bilgilerine ve inançlarına dayanarak halk veterinerliği konusunda zengin bir bilgi birikimi oluşturmuşlardır. Bu birikim çobanlar tarafından kuşaktan kuşağa aktararak (sosyo-ekonomik sebeplerle azalarak da olsa) günümüze kadar ulaşmıştır.

Yörede hayvan hastalıklarının tedavisinde uygulanan işlemleri şu üç grupta toplayabiliriz (Kutlu, 1987: 100):

- 1.Din ve büyü ile ilgili olan işlemler
- 2.Halk veterinerliği kapsamına giren işlemler
- 3.Tıbbi tedavi kapsamına giren işlemler.

Hayvanların tedavi edilmesinde bu gruptan birisine dâhil olan uygulamalar yapıldığı gibi aynı anda birkaçına dâhil olan uygulamalar da yapılabilmektedir.

Yöreden tespit edilen başlıca hastalıklar ve tedavi yöntemleri şunlardır:

Hastalanan hayvanın kulağı kesilir ve kan akıtılır. Bu pek çok hastalığa iyi gelir (KK: 1).

Hayvan zehirlenirse kendi sütü sağılıp kendine içirilir. Yine hastalanan hayvana ekşi bir şeyler içirilir (KK: 3).

Zehirlenen hayvana sarımsaklı yoğurt içirilir (KK: 3).

Sıcak geçen (sıcak çarpan) hayvan suyla yıkanır (KK: 2).

Gözü kör olan (gözüne boz inen) hayvanın gözüne çalkama dediğimiz ayran veya su püskürtülür (KK: 5).

Yine aynı şekilde gözüne boz inen (kör olan) hayvanın gözüne sabaha kadar şeker püskürtülür (KK: 1).

Nazar değen hayvana kurşun dökülür. Bazıları hayvanlarına nazar değmemesi için kuzluğun, ağılın kapısına kuru kafa (at veya inek kafası) asarlar (KK: 4).

Yörede hayvanlarla ilgili yapılan büyüsel işlemlerin başında kurtağzı bağlama gelmektedir. Kurtağzı bağlama şu şekilde yapılır:

Mesela bir hayvanın kayboldu, çoban, 10-15 tane hayvanı dağda bıraktı geldi. Çoban gelince duasını bilen birisi bir makas veya bıçak getirir. O makas veya bıçağı okur, üfler. Ondan sonra kapatır. O kapandığı için kurdun ağzı da kapanmış olur. Yani sabaha kadar o öylece durur. Bilmeyenler bir hocaya gider kurtağzı bağlatırdı veyahut da taşı alır, içine su okuturdu, onu kapatırdı. O da kurtağzı yerine geçirdi (KK: 3).

Hayvanlarda sıkça görülen hastalıklardan birisi de çelermedir. “Ot tutma, ot vurma, tuz dokunması ve kan tutma adlarıyla da bilinen zehirlenmelerin tümüne “çelermeye” adı verilmektedir. Çelermeye zehirli otların, hayvanları fazla tuzlamanın ve hayvandaki pis kanın sebep olduğu belirtilmektedir. Çoğunlukla mevsim ve yem değişikliklerinde, köyden yaylaya çıkışta, kuru yemden yeşil ota geçişte görülmektedir” (Kutlu, 1987: 104).

Tedavisinde daha çok halk hekimliği uygulamalarının görüldüğü çelermeye hastalığında hayvana sirke, sarımsaklı yoğurt, ayran içirilmektedir (Kutlu, 1987: 104). Ayrıca çelermeye olan hayvanın kulağını kesip kan akıtmak ve hayvanı soğuk kaya gölgesinde yatırmak gibi uygulamalar da görülmektedir (KK: 3).

3.2 Hayvan Kırkımı

Kış mevsiminden çıkan hayvanların yaz mevsiminde sıcaklara karşı korunmaları ve rahat etmeleri için her bahar mevsiminde kırkma işlemi gerçekleştirilir.

Koyunlar mayıs ayında (KK:1), keçiler haziran sonu temmuz başında yaylada kırkılır. Kırkma işlemi kırklık denilen bir çeşit makasla yapılır. Kırkılacak hayvanlar tek tek bir noktaya getirilir, burada bir kişi hayvanı tutar, diğer kişi kırkma işlemi gerçekleştirir. Hayvan ayakta iken yan tarafları ve sırtının üstü kesilir, daha sonra hayvan sırtüstü yatırılarak karın altı kırkılır. Kırkma işlemi genelde komşular arası yardımlaşma ile yapılır (KK: 2).

Eskiden hayvanlar kırıldıktan sonra, üzerindeki biti piresi ölsün diye bir de ilaçlı su ile yıkanır. Bu yıkama işlemi de yine hep beraber yardımlaşma ile yapılırdı. Ortaya “yalak” da denilen bir çukur kazılırdı. Bu çukurun içi ilaçlı suyla doldurulurdu. Daha sonra hayvanlar tek tek, başı gömülmeyecek şekilde bu ilaçlı suya batırılıp çıkarılırdı. Bu şekilde hayvanların kanını emen bit, pire, kene gibi asalakların ölüp dökülmesi sağlanırdı. Bugün bu iş daha çok ilaç pompası ile yapılmaktadır (KK: 2).

3.3. Koç Katımı

Hacıahmetli köyünde hayvancılık küçükbaş hayvancılık üzerine kuruludur. Küçükbaş hayvanlardan da en çok keçi ve koyun yetiştirilmektedir. Hayvan varlığını keçiler ve koyunlar oluşturduğu için koç katımı önem verilen bir uygulamadır. Geçmiş dönemlerde köyle keçi ve koyun yetiştiriciliği süt ve çok yavru alma üzerine kurulu olduğu için teke/koç seçimine büyük önem verilmiştir. Rastgele her erkek hayvan koç veya teke olarak seçilmemiş belli nitelikler aranmıştır.

Koçu eylül veya ekim ayında katarlar. Doğum mart ayına denk gelsin diye. Mart ayında kış bitmiş olur. Kış bittiği için de doğan yavru üşümeden, soğuktan ölmekten korunur (KK: 3).

Koç katımı şu şekilde yapılır:

Koyunlar, güz geldiğinde Eylül’ün 1’inde büyük dereye götürülür. Dereye büyük bir gölet yapılır. Gölete beş, on kişi, girerler. Gölete erkekler girer, kadınlar dışardan koyunları atar. Oradan koyunu gölete atarlar. Koyun, gölette erkekler tarafından iyice yıkanır. Yıkar koyunu salarlar, yıkar koyunu salarlar. Böylece bütün koyunlar yıkandıktan sonra, kadınlar yanlarında getirdikleri azıkları açarlar. Herkes toplanıp o azıkları beraberce yer. Koyunlar yıkandıktan sonra, ertesi gün kırkılır. Kırkıktan sonra da koç sürünün içine katılır. Böylece koç katımı gerçekleşmiş olur (KK: 3).

Koyunlara koç katılırken, keçilere de “deke” (teke), katılır. Tekeler, eylül ayında sürüye katılır. Eylül’den önce kızan (çiftleşme isteği olan) tekeler, sürüden ayrılır ve oğlaklarla güdülmeye başlar. Bu esnada da yemlenerek zayıflaması engellenir. Koçlar ise kuzuların içine katılmaz, o bağlanır (KK: 3).

Tekelerin annesinin sütü iyi olanı, kılı güzel olanı (parlak ve canlı), boynuz yapısı iyi olanı (büyük boynuzlu olanı), seçilir. Teke seçilirken dölü iyi tutsun diye iki yaşında olanı seçilir. Buna “öveç” denir. Öveç birinci katımında “bir kart”, ikinci katımında (yani diğer yıl) “iki kart”, üçüncü katımında “üç kart” diye isimlendirilir. Üçüncüden sonra artık katılmaz, çünkü yaşlanır ve dölü tutmaz (KK: 3).

Koç katımı esnasında koçları süsleme âdeti de vardı. Koçlara boya sürerlerdi, çeşitli ipleri boyarlar, çeşit derler onu bir yüne bağlarlardı. O yünü de koça bağlarlardı (KK: 3).

3.4. Burma (Kısırlaştırma) İşlemi

Burma işi, koç veya tekenin erkekliğini alma, üreme yetisini yok etme işlemidir.

Eskiden burma işi “döndürme” yoluyla yapılırdı. Buna “daşak döndürme” de denirdi (KK: 3).

Bu işlem şu şekilde yapılırdı:

“İple şimdi buruyorsun, buruyorsun, ondan sonra kıvranıyor, bağ var ya içinde bağlıyorlar iple çözülüyor, yani kıvrak kalmıyor. Kıvrak kalmadığında da zamanla on, on beş gün sonra kuruma yapıyorlar. Artık dekelik şeyi ölüyor” (KK: 3).

Kaynak kişimizin de anlattığı gibi burma işlemi iple yapılmaktadır. İple taşağın etrafı iyice sıkılarak taşak döndürülmekte; bu sırada kırt sesi geldiği zaman erkeklik bağının koptuğu anlaşılmakta ve bırakılmaktadır. Ancak bu işlem hem hayvana çok acı veren hem de sonucun yüzde yüz başarı garantisi olmayan bir yöntemdir. Onun için şimdilerde artık burma işlemi, kerpetene benzer bir makas ile yapılıyor. Bu makas hem hayvana daha az acı veriyor hem de döndürme işleminin kesin olarak amacına ulaşmasını sağlıyor.

Burma işlemini genelde besicilik yapan mal sahipleri yapar. Erkeklik yetisi elinden alınan hayvan daha iyi et tutar. Böylece kurbanlık, kasaplık vb. kesimler için daha uygun hale gelir (KK: 4).

4.Hayvanların Adlandırılması

Adlandırma, bir varlığı tanımlamak, belirli hale getirmek için mecburidir; çünkü hayatta adı olan şey vardır, adı olmayan yoktur. Bir varlık insan hayatında ne kadar çok yer tutuyorsa dilinde ve kültüründe onunla ilgili o kadar ayrıntılı bir adlandırma vardır. Genel manada Türk kültüründe hayvanlar önemli bir yet tuttuğu gibi yöre kültüründe de hayvan ve hayvancılık çok önemli bir yere sahiptir; onun için de hayvanlar yaş, cinsiyet, tür gibi çeşitli özelliklerine göre ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır.

Yörede keçi türü için şu isimler kullanılmaktadır (KK: 3):

Oğlak: Yeni doğmuş keçi yavrusu dişi veya erkek fark etmez oğlak olarak adlandırılır.

Çebiç: 1 yaşından gün almış, 2 yaşına girmemiş dişi veya erkek

Yazmış: 2 yaşından gün almış, doğum yapmamış dişi

Keçi: 3 yaşından gün almış, doğum yapmış dişi

Erkeç: 2 yaşından gün almış erkek

Teke: 3 yaşından gün almış erkek

Kart teke: 5 yaşından gün almış erkek.

Koyun türü için kullanılan isimlerse şunlardır (KK: 4):

Kuzu: Yeni doğmuş, dişi veya erkek koyun yavrusu

Toklu: 2 yaşından gün almış erkek veya dişi

Şişek: 3 yaşından gün almış; ama henüz doğum yapmamış dişi

Koyun: 3 yaşından gün almış ve doğum yapmış dişi

Koç: 3 yaşından gün almış erkek.

5.Hayvanlardan Elde Edilen Ürünler

Yörükler, besledikleri hayvanların etinden, sütünden, derisinden kısacası her şeyinden faydalanmayı başarmışlardır. Çünkü geleneksel yaşamda Yörüklerin tek

geçim kaynakları ellerindeki hayvanlardır. Onun için hayvanları azami düzeyde verimli kullanmaya çalışmışlardır.

Geleneksel hayatta hayvanlardan kırkılan yün ve kıllardan çul, kilim, seccade, çadır, çuval, heybe gibi çeşitli dokumalar yapıp evlerde kullanılmış. Böylece ev eşyalarının önemli bir kısmı hayvanlardan karşılanmıştır.

Ayrıca hayvanlardan elde edilen süt ve süt ürünleri evin mutfak ihtiyacını karşılamada kullanılmış; deri ile de çarık başta olmak üzere giyim eşyaları üretilmiştir; ancak bu konular çok geniş olduğu ve başka bir çalışmanın kapsamına girdiği için burada ayrıntılı olarak üzerinde durulmayacaktır.

Sonuç

Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türklerin en birinci geçim kaynağı hayvancılıktı, bundan dolayı Türkler, tarımdan ziyade hayvancılık etrafında gelişen bir kültür ve medeniyet geliştirdiler. Bu kültür ve medeniyet Türklerin dünyaya bakış açılarını, evren algılarını, değer yargılarını hatta devlet teşkilatlanmasını bile etkilemiştir.

Bu kadar derin bir etkiye sahip olan hayvancılık, Türklerin Anadolu'ya gelişi ile sonuçlanan göç serüveni esnasında da değişmemiştir. Anadolu'ya geldiği zaman konar-göçer hayatı devam ettiren ve Yörük olarak adlandırılan Türk boyları eski yaşantılarını büyük oranda devam ettirmişlerdir.

Anadolu'da hayvancılığa en uygun yerlere yerleşen Yörüklerin mesken tuttuğu yerlerden birisi de Toroslardır. Toroslar hem uçsuz bucaksız yaylaları hem denize yakın yerlerindeki kışlakları- ki bu kışlaklar bitki örtüsü konusunda son derece zengindir- ile Yörüklerin cazibe merkezlerinden birisi olmuştur. Tam da bu tarif ettiğimiz özellikleri taşıyan ve Torosların eteklerinde kurulmuş olan Mersin ili Mut ilçesine bağlı Hacıahmetli köyü eski dönemlerden bu yana hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı yerleşim yerlerinden birisidir.

Yörük olan köy halkı, hayvanlardan elde ettiği ürünleri barınmada, giyinmede, beslenmede, eşya taşımada (heybe, çuval vb.) yani hayatının bütün alanlarında kullandığı için hayvanların bakımı, beslenmesi, üretilmesi konusunda çok zengin bir birikime sahip ve bu birikim son zamanlara kadar çobanlar tarafından aktarılmıştır. Ancak ülkemizin geçirdiği sosyo-ekonomik değişimler hayvancılık ve çobanlık konusunda değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Bir kültürel geleneğin devam etmesi için en öncelikli şart o geleneği bilen kişilerin gelecek nesillere aktarmasıdır; yani kuşaklar arası aktarımdır. Bugün Hacı Ahmetli köyünde, geçmişte birinci geçim kaynağı olan hayvancılık, köyden şehre göç, gençlerin okumak için köylerini terk etmeleri, hayvancılığın eskisi kadar para getirmemesi gibi sebeplerle arka plana düşmüştür. Ekonomik olarak değerini kaybeden hayvancılık, çobanlık mesleğinin artık yapılmaz olmaya başlamasıyla yok olma tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir.

Geçmiş dönemlerde köydeki kadınlı erkekli hemen herkes çobanken bugün çobanlığı bilen çok az kişi kalmıştır. Çünkü geçmişte çobanlık daha çocukluk döneminde büyükler tarafından öğretiliyormuş; ancak bugün yeni yetişen nesiller

çobanlığı bilmiyor yani kuşaklar arası aktarım durmuş vaziyette. Bu da hayvancılık etrafında gelişen kültürün zamanla yok olmasına sebep oluyor.

Yörede değişim görülen bir diğer unsur da hayvancılığın yapıma şekli ve amacıdır. Geçmiş dönemlerde hayvancılık geleneksel yöntemlerle (dağda güderek), süt ve kıl/yün elde etmek için yapılırken bugün artık çok az sayıda kalan çoban, hayvancılığı besi hayvancılığı şeklinde (ahırlarda) et elde etmek için yapıyorlar. Bu da hem hayvancılık ve çobanlıkla ilgili geleneksel bilgilerin yok olmasına sebep oluyor hem de yaylacılık kültürünün yok olmasına sebep oluyor. Eski dönemlerde nisan, mayıs aylarıyla birlikte köyün hemen hemen hepsi yaylaya göçerken bugün yaylaya göçen birkaç aile kalmış. Bu aileler de artık eskisi gibi at, eşek ve devlerle iki, üç gün göç etmek yerine traktörlerle bir günde göç ediyorlar. Onun için yol üstlerinde kurulan konaklama yerleri ve komşular arasındaki paylaşım artık yok olmuş. Eskiden yaylalarda herkes kıl çadırlarda yaşarken bugün yaylaya göç eden herkesin “çatma” da dedikleri taş ve çinko kullanılarak yapılmış evleri var.

Modern veterinerliğin gelmesi ile halk veterinerliği artık uygulanmaz olmuş, bu tür uygulamaları artık sadece çok az sayıda kişi biliyor ve onlar da bilgilerini uygulamaz oldukları için çoğunu unutmuşlar.

Sonuç olarak söylemek gerekirse Toroslarda kurulan Hacıahmetli köyünde, Yörükler tarafından kökeni binlerce yıl öncesine dayanan zengin bir hayvancılık kültürü son zamanlara kadar yaşatılmış; ancak sosyo-ekonomik değişimlerin de etkisi ile bu kültür artık günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. Tedbir alınmazsa geleneksel bilgiye vakıf son kuşak da öldükten sonra bu bilgiler yok olacaktır.

YAZILI KAYNAKLAR

ÖGEL Bahaeddin (2000), Türk Kültür Tarihine Giriş, C.1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAFESOĞLU İbrahim (1987), Türk Bozkır Kültürü, Ankara: TKAE Yayınları.

ÇORUHLU Yaşar (2010), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, İstanbul: Kabcacı Yayınları.

KUTLU Muhtar (1987), Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

KK1: Ayşe Büyükçevik, 53 yaşında, İlkokul mezunu.

KK2: Fahriye Büyükçevik, 55 yaşında, İlkokul mezunu.

KK3: Mustafa Büyükçevik, 60 yaşında, İlkokul mezunu.

KK4: Abdullah Büyüktatlı, 70 yaşında, İlkokul mezunu.

KK5: Şadiye Gülsüm, 80 yaşında, Ali Okulunda okuma yazma öğrenmiş.